

VI. RECENZII

WALTER ISAACSON, *Leonardo da Vinci*, trad. Louls Ulrich, București, Editura Publica, 2018, 610 p.

Dintre personalitățile istorice, Leonardo da Vinci ocupă un loc semnificativ în cultura universală și în mentalul colectiv, datorită spiritului său multidisciplinar. Viața și opera lui da Vinci au fascinat numeroși istorici, jurnaliști, scriitori, care i-au dedicat un număr impresionant de monografii, articole, romane. Cel mai recent studiu publicat despre da Vinci îi aparține lui Walter Isaacson, jurnalist și profesor de la Universitatea Tulane, din Statele Unite ale Americii. Cele mai apreciate lucrări ale sale sunt dedicate biografiei unor personalități cheie din istoria omenirii: Albert Einstein, Benjamin Franklin, Henry Kissinger, Steve Jobs și Leonardo da Vinci. Acestea au fost bine primite de publicul larg, fiind elaborate pe baza unor surse variate și redactate într-un stil clar, accesibil.

Cartea *Leonardo da Vinci* a fost publicată în 2017, la „Simon & Schuster”. Varianta tradusă în limba română a văzut lumina tiparului în 2018, la Editura Publica. Așa cum reiese din secțiunea de mulțumiri, manuscrisul a fost revizuit de mai mulți specialiști, printre care profesorul Marco Cianchi¹, de la Academia di Belle Arti din Florența, Juliana Barone² de la Birkbeck College – Universitatea din Londra, Martin Kemp³, profesor emerit la Universitatea Oxford, considerat cel mai valoros expert în viață, pe subiectul Leonardo da Vinci.

Lucrarea lui Isaacson este redactată foarte metodic, dând impresia unui manual. Pentru a fi mai ușor de parcurs și pentru cititorul care nu este de specialitate, autorul oferă câteva informații succinte despre personalitățile epocii, monedele din Italia, explicația copertii, perioadele din viața lui Leonardo, determinate în funcție de locurile în care a trăit (Vinci, Florența, Milano etc) și o bandă a timpului (care se

¹ Marco Cianchi este autorul unor studii variate despre Leonardo da Vinci, printre cele mai cunoscute: *Mașinările lui Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinci's Machines)*, *Anatomia corpului uman văzută de Leonardo da Vinci (Leonardo Da Vinci Anatomy Of The Human Body)*, *Leonardo. Artă și știință (Leonardo. Arte e scienza)*.

² Juliana Barone are două specializări: în arhitectură și în istorie modernă. Teza de doctorat l-a avut ca subiect pe Leonardo da Vinci. Printre cele mai cunoscute cercetări ale acesteia se numără: *Leonardo: Codexul Arundel (Leonardo: the Codex Arundel)*, *Studiul mișcării. Desenele lui Leonardo din Codex Atlanticus (Studies of motion. Drawings by Leonardo from the Codex Atlanticus; Studi sul moto. Disegni di Leonardo nel Codice Atlanticus)*.

³ Martin Kemp este considerat unul dintre cei mai valoroși specialiști în Leonardo da Vinci, cu cercetări centrate pe arta și știința promovată de renașterea italiană. Are peste 40 de studii pe acest subiect, printre cele mai cunoscute numărându-se: *Corpuri spectaculare. Artă și știința corpului uman de la Renaștere până acum (Spectacular Bodies. The Art and Science of the Human Body from the Renaissance to Now)*, *Leonardo da Vinci. Lucrările minunate ale naturii și omului (Leonardo da Vinci. The Marvellous Works of Nature and Man)*, *Mona Lisa. Omul și Pictura (Mona Lisa. The People and the Painting)*.

întinde pe două pagini). Aceasta redă într-un mod foarte sugestiv momentele cele mai importante din viața artistului, împreună cu evenimentele remarcabile din Europa cu care a fost contemporan.

Ideea centrală, crezul autorului și sursele folosite sunt prezentate în capitolul introductiv, care are ca titlu un citat extras dintr-o scrisoare redactată de Leonardo da Vinci către ducele de Milano – „*Pot și să pictez*”. Aici aflăm motivul pentru care Walter Isaacson s-a decis să realizeze această lucrare: „am hotărât să scriu această carte pentru că Leonardo da Vinci este exemplul suprem al firului roșu din precedentele mele biografii: felul în care abilitatea de a face conexiuni între discipline – umaniste și tehnologice, arte și științe – este o cheie către inovație, imaginație și geniu”⁴. Din aceste rânduri, deducem că autorul este unul dintre simpatizanții lui da Vinci, fiind captivat de personalitatea excepțională, polivalentă a artistului. Sursele principale folosite în acest studiu sunt carnetele lui Leonardo, peste 7200 de pagini de note și însemnări. Acestea li se adaugă câteva relatări despre Leonardo, realizate de contemporanii săi (Giorgio Vasari cu celebra monografie – *Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților*, un manuscris anonim numit „*Anonimo Gaddiano*” și lucrarea lui Gian Paolo Lomazzo, „*Vise și argumente*”). În afară de consultarea surselor primare amintite mai sus și a unei multitudini de studii, autorul a încercat să înțeleagă și să-și recreeze mental epoca lui Leonardo, așa că a pornit-o pe urmele lui, vizitând orașele care poartă amprenta geniului renascentist – Milano, Florența, Pisa, Madrid, Londra, Castelul Windsor⁵. Analizând informațiile din surse și cele adunate din călătoriile sale, acesta a constatat că „multe fapte legate de viața lui au fost subiect de discuție, mitologie, mister”⁶, în unele dintre situații fiind exagerată eticheta de geniu care i s-a atribuit ulterior lui Leonardo. Câteva exemple care ilustrează părerea autorului o reprezintă nefinalizarea unor picturi, printre care *Adorația magilor*, *Sfântul Ieronim*, *Bătălia de la Anghiari*. Capitolul introductiv se încheie cu exprimarea dorinței autorului de a fi imaginativi și de a gândi diferit.

Cele 33 de capitole sunt redactate în stil narativ, fiecare dintre ele dezvoltând un singur subiect din viața lui Leonardo. Acestea urmăresc cronologic evenimentele importante care au marcat existența și geniul său creator, de la copilărie până la ultimele zile, petrecute în Franța lui Francisc I. Fiecare capitol urmează o structură standard: prezentarea subiectului din punct de vedere istoric, pe baza diverselor surse consultate, urmată de părerile autorului.

Analizând structura cărții, putem împărți cele 33 de capitole în cinci categorii, în funcție de tematica lor:

- cele care prezintă **omul** Leonardo da Vinci, autorul încercând să înfățișeze contextul în care artistul s-a dezvoltat și să sublinieze aspectele care au conturat această personalitate remarcabilă a Renașterii (primele trei capitole, „*Copilăria*”, „*Ucenicia*”, „*De unul singur*”, „*Capitolul 7: Viața personală*”, „*Capitolul 19: Probleme personale*”)
- cele care se concentrează pe **realizările** pe care Leonardo le-a avut în diverse domenii: matematică, mecanică, artă, inginerie, anatomie, strategie militară („*Capitolul 10:*

⁴ Isaacson, 2018: 21.

⁵ *Ibidem*: 24-25.

⁶ *Ibidem*: 27.

Om de știință”, „*Capitolul 11: Păsări și zbor*”, „*Capitolul 12: Artele mecanice*”, „*Capitolul 13: Matematica*”, „*Capitolul 14: Natura omului*”, „*Capitolul 17: Știința artei*”, „*Capitolul 24: Inginer hidrotehnist*”, „*Capitolul 27: Anatomie, runda a doua*”)

• cele dedicate unor **locuri** în care Leonardo a trăit și unde amprenta lui a fost foarte puternică: „*Capitolul 4: Milano*”, „*Capitolul 29: Roma*”, „*Capitolul 32: Franța*”

• cele dedicate unor **lucrări** deosebite care au rămas de la artist: „*Capitolul 8: Omul Vitruvian*”, „*Capitolul 9: Monumentul calului*”, „*Capitolul 15: Fecioara între stânci*”, „*Capitolul 18: Cina cea de taină*”, „*Capitolul 21: Sfânta Ana*”, „*Capitolul 31: Mona Lisa*”

• cele dedicate unor **personalități** cu care Leonardo a interacționat: „*Capitolul 23: Cesare Borgia*”

Scrisă într-un stil laudativ, cu mult respect pentru ceea ce a fost omul Leonardo da Vinci și ceea ce a lăsat posterității, cercetarea lui Walter Isaacson caută să adune informații din surse cât mai variate despre personajul principal. După cum se observă și din structura cărții prezentată mai sus, autorul analizează în contextul istoric diversele realizări pe care Leonardo le-a avut pe plan științific sau artistic, considerând că acestea sunt consecințele imediate ale amprentei pe care și-au lăsat-o asupra lui da Vinci diverse evenimente. De exemplu, în „*Capitolul 18: Cina cea de taină*”, autorul corelează faimosul tablou cu relația pe care Leonardo da Vinci a avut-o cu ducele de Milano, Ludovico Sforza, și cu studiile pe care artistul le-a făcut în ceea ce privește perspectiva, culoarea, luminozitatea și tehnica de pictat – *sfumato*. Autorul prezintă tabloul, împreună cu părerile diverșilor critici de artă, cu care este sau nu de acord. O dezbateră destul de intensă este legată de „mișcarea înghețată”, așa cum a fost considerată de Kenneth Clark. Isaacson nu este de acord cu această afirmație, considerând că „fiecare moment este parte a ceea ce abia a trecut și a ceea ce urmează să vină”⁷. Astfel, vorbim de o mișcare continuă, determinată de dramatismul momentului surprins de pictor. Această părere este una subiectivă, întrucât fiecare dintre noi, în funcție de puterea de înțelegere și de modul în care percepem tabloul creat de Leonardo, putem avea impresii diferite în ceea ce privește mișcarea personajelor.

Pe lângă realizările profesionale ale lui Leonardo, Walter Isaacson nu se ferește să trateze și chestiuni mai delicate legate de viața artistului, cum ar fi statutul său de „copil din flori”, destul de întâlnit în Europa. Acest subiect este tratat destul de extins, în capitolul I, dedicat copilăriei lui Leonardo (primii 12 ani petrecuți de acesta în Vinci, între 1452-1464). Pe baza unor studii aparținând lui Giorgio Vasari, Alessandro Cecchi, Francesco Ciachi, Martin Kemp, Giuseppe Pallanti, Jacob Burckhardt, James Beck, Thomas Kuehn, recensământului fiscal din 1457 și manuscrisului anonim „Anonimo Gaddiano”, autorul reconstituie contextul nașterii lui Leonardo da Vinci, fiul bastard al unui notar din localitatea Vinci. Aceasta ar fi fost adus pe lume de o slujnică din casa lui Piero, pe 15 aprilie, într-o sâmbătă, la ora 22:00. Identitatea ei nu a fost consemnată de bunicul lui Leonardo, care și-a notat evenimentul într-un carnet. Problema „copiilor din flori” este dezbătută de autor într-un subcapitol intitulat sugestiv, „*O epocă de aur pentru barbari*”, în care arată că

⁷ *Ibidem*: 307.

nașterea copiilor în afara căsătoriei era un fenomen frecvent întâlnit, care nu declanșa dezaprobarea societății. Un exemplu dat de autor este cazul familiei Ferrara, unde ducele conducător era bastard, iar suita princiară era formată din șapte prinți ilegitiimi. Practic, aceștia erau acceptați în familie, dar nu integral, fiind discutate condițiile în care puteau fi considerați moștenitori. În cazul lui Leonardo, autorul consideră ilegitimitatea sa un avantaj, întrucât „a fost liber să-și urmeze propriile pasiuni creatoare”, fiind respins de breasla notarilor din Florența, din care făcea parte tatăl său⁸. Un alt avantaj a fost faptul că Leonardo nu a fost trimis la „școlile latinești” și că a învățat totul pe cont propriu, devenind un iubitor al experimentului și al experienței, cele două concepte care definesc știința modernă. Această teorie lansată de Walter Isaacson se bazează pe interpretarea unei însemnări care face parte din Codexul Atlanticus. De libertatea datorată statutului de copil bastard sunt legate și primele observații pe care le face Leonardo, despre zborul păsărilor, unde a avut ca obiect de studiu un uliu. Autorul nu ratează să prezinte un moment mai puțin fericit în ceea ce privește analiza personalității lui da Vinci, invocând studiul făcut de Freud în 1910, „*O amintire din copilărie a lui Leonardo da Vinci*”, în care psihanalistul leagă interesul copilului pentru păsări de impulsurile erotice. Fiind un admirator ar lui Leonardo, prezintă concluziile lui Freud ca fiind eronate, subliniind că „biografiile ar trebuie să fie prudenți când vine vorba despre a psihanaliza pe cineva care a trăit acum 500 de ani”⁹. Dacă ar fi să consultăm mai multe studii în care sunt dezbătute păreri psihanalistului, regăsim că lumea științifică a avut o reacție negativă la concluziile acestuia. Din punctul meu de vedere, aceasta nu rămâne decât o speculație lansată de Freud, pentru a câștiga mai multă imagine la momentul respectiv.

Un alt aspect interesant și mai puțin discutat în biografiile care s-au scris despre Leonardo este relația dintre el și mama sa, Caterina, venită după moartea soțului să stea cu fiul său, Leonardo, la Milano, în 1493. „*Capitolul 19: Probleme personale*” redă aceste informații pe baza unor însemnări care aparțin lui Leonardo și se regăsesc în Codexul Forster. Aceasta avea să stea pentru puțin timp alături de artist, întrucât după nici un an, moare de malarie. Această informație poate fi extrasă dintr-o notiță în care erau consemnate cheltuielile de înmormântare.

Un alt episod interesant din viața lui Leonardo îl reprezintă momentul intrării trupelor franceze în Milano, în 1499. Renumiți pentru distrugerile pe care le provocau, aceștia și-au confirmat statutul, crușând totuși atelierul și arătând o atitudine protectoare față de artist, conducătorul acestora, Ludovic al XII-lea, arătându-se interesat să mute *Cina cea de taină* în Franța.

Concluziile sunt prezentate într-un capitol special, al XXXIII-lea, intitulat simplu, „*Concluzie*”. Pe baza informațiilor redată în cuprinsul cărții, Walter Isaacson își construiește concluziile pe două dimensiuni: *geniul* și *ce să învățăm de la Leonardo*. Din punctul de vedere al autorului, Leonardo a fost un geniu, reprezentând „întruchiparea minții universale, [...] care a căutat să înțeleagă întregă creație, inclusiv felul în care ne găsim rostul în ea”¹⁰. Neterminarea unor lucrări a fost

⁸ *Ibidem*: 35.

⁹ *Ibidem*: 39.

¹⁰ *Ibidem*: 546.

justificată de autor ca fiind o nevoie ca totul să fie într-o continuă mișcare, cunoștințele noi determinându-l pe Leonardo să-și îmbunătățească tehnica de pictat (autorul ne dă ca exemplu îmbunătățirea tabloului dedicat Sfântului Ieronim, după ce Leonardo a înțeles cum funcționează musculatura gâtului) sau perspectiva asupra diverselor probleme tehnice (zborul păsărilor i-a influențat modul în care a conceput proiectul primului aparat de zbor). Plecând de la premisa că Leonardo a fost un geniu al timpului său, autorul îl consideră un model pentru generațiile viitoare, care ar trebui să preia de la titanul Renașterii următoarele principii:

- „*Fii curios, tot timpul curios*”
- „*Caută cunoașterea de dragul cunoașterii*”
- „*Caută să te miri ca un copil*”
- „*Observă*”
- „*Începe cu detaliile*”
- „*Vezi lucruri nevăzute*”
- „*Avântă-te în necunoscut*”
- „*Lasă-te distras*”
- „*Respectă faptele*”
- „*Amână*”
- „*Lasă perfecțiunea să fie dușmanul binelui*”
- „*Gândește vizual*”
- „*Evită compartimentările*”
- „*Lasă-ți imaginația să-ți depășească înțelegerea*”
- „*Lasă-te în voia fanteziei*”
- „*Crează pentru tine, nu doar pentru patroni*”
- „*Colaborează*”
- „*Fă liste*”
- „*La notițe, pe hârtie*”
- „*Fii deschis la mister*”.

Efortul autorului este impresionant, întrucât a căutat să acopere cât mai multe aspecte din viața lui Leonardo, prezentat ca o personalitate de excepție, care inspiră generațiile viitoare. Materialul bibliografic este foarte vast, constând în carnetele cu însemnări ale lui Leonardo, păstrate sub diverse Codexuri (Codex Atlanticus, Codex Forster, Codex Leicester, Codexurile din Madrid în Codex Arundel etc.), foi de recensământ și biografii ale artistului întocmite de contemporani (Giorgio Vasari) și, ulterior, de istorici (Serge Bramly, David Alan Brown, Martin Kemp, Kenneth Clark, Martin Clayton *et alii*). În fiecare aspect surprins, autorul a căutat să acopere cât mai multe perspective, pe care le-a prezentat într-un stil echilibrat, narativ. Admirația pe care o are pentru Leonardo imprimă un oarecare subiectivism, ceea ce este, într-un fel, de așteptat.

Din punct de vedere grafic, cartea este o realizare de excepție, fiind însoțită de numeroase imagini, scheme și explicații pentru conceptele științifice care stau la baza cercetărilor lui Leonardo. Este o lectură plăcută, ce poate fi parcursă cu ușurință, datorită stilului clar, simplu și elegant.

Cartea a fost foarte bine primită de publicul larg. Într-o recenzie realizată de *New York Times* a fost considerată o capodoperă și mulți dintre specialiștii în subiectul Leonardo au concluzionat că va ajunge o lucrare de referință¹¹.

Referințe

Isaacson, Walter (2018) *Leonardo da Vinci*, trad. Louis Ulrich, București: Editura Publica.
Senior, Jennifer (2017) 'Walter Isaacson's 'Leonardo da Vinci' Is the Portrait of a Real Renaissance Man', *The New York Times*, (accesat 11.01.2019 URL: <https://www.nytimes.com/2017/11/01/books/review-leonardo-da-vinci-biography-walter-isaacson.html>).

Ana-Maria LEPĂR

Măria PAKUCS-WILLCOCKS, *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean*, București, Editura Humanitas, 2018, 270 p.

Ceci n'est pas une ville. Un astfel de avertisment, à la René Magritte, ar fi trebuit să însoțească noua carte a Máriei Pakucs-Willcocks. Cartea nu este despre Sibiu, ci despre felul în care un grup foarte restrâns de sibieni își imaginau orașul în care trăiau și pe care-l cârmuiau. Cuvântul cheie al cărții este *reprezentare*, iar folosirea lui de mai bine de o sută de ori în întregul volum dezvăluie preocuparea autoarei de a reaminti permanent cititorilor că textul nu reconstruiește viața propriuzisă a unui oraș, ci rânduirea sa imaginată. Cercetătorii care petrec prea mult timp într-o arhivă au tendința de a confunda istoria cu urmele ei documentare, lăsându-se absorbiți de sursele pe care le citeșc până la a și le închipui o fereastră deschisă spre trecut. Nenumăratele ore petrecute în arhiva Sibiului, descifrând texte latinești și germane, nu au făcut-o însă pe Măria Pakucs-Willcocks să uite distanța necesară între vocea sa și vocea surselor. *Sibiul veacului al XVI-lea* este un model de rigoare metodologică și de subtilitate analitică, puse în slujba unui text care se citește ușor, cu plăcere, dar mai ales cu folos.

În 1529 Ioan Zápolya, fostul voievod al Transilvaniei încoronat rege după Mohács, se lovea de îndărătnicia Sibiului în a-i recunoaște autoritatea. Începea, astfel, unul dintre cele mai grele momente din istoria orașului, un asediu de șapte ani care avea să-i pună la grea încercare pe sibieni. După mai puțin de un veac, în 1610, era rândul principelui Gabriel Báthory să înfrunte Sibiul. De data aceasta deznodământul a fost unul rapid, oștile principelui intrând în oraș, ocupându-l și silindu-i pe magistrați să-și abandoneze cetatea. Cartea Máriei Pakucs-Willcocks analizează comunitatea politică a Sibiului în acest interval, concentrându-se asupra perioadei dintre 1540 și 1600. Chiar dacă neputința sibienilor în a-i rezista lui Gabriel Báthory nu este amintită, deoarece cartea nu depășește pragul veacului al XVII-lea, întreaga analiză stă sub semnul crizei politice a Transilvaniei și a încercării Sibiului de a-și găsi locul în noul univers politic de după prăbușirea regatului Ungariei. Fără a fi fost întotdeauna supuși unei amenințări militare directe, sibienii au trebuit să facă față unei presiuni politice mai subtile, dar nu mai puțin periculoase pentru libertățile

¹¹ <https://www.nytimes.com/2017/11/01/books/review-leonardo-da-vinci-biography-walter-isaacson.html>.